

Звичайно, проблемне поле даного дослідження не вичерпує всіх аспектів означеної теми. Подальші наукові розвідки можуть бути спрямовані на уточнення даних шляхом збільшення кількості респондентів. Доцільним стане також співставлення тенденцій сприймання викладачів студентами різних факультетів, кроскультурні дослідження.

Список використаної літератури

1. Буряк В. Викладач університету : вимоги до особистісних і професійних рис / В. Буряк // Вища школа. – 2010. – № 3–4. – С.11.
2. Козлов А. В. Основні психотипи викладачів / А. В. Козлов // Педагогіка вищої та середньої школи. – 2011. – Вип.32. – С. 207–217.
3. Подоляк Л.Г. Психологія вищої школи: підручник / Л. Г. Подоляк, В. І. Юрченко. – К.: Каравела, 2008. – 352 с.
4. Шалимова Л. В. Преподаватель глазами студента / Л. В. Шалимова // Обдарована дитина. – 2001. – №2. – С.19 – 21.
5. Педагогічний професіоналізм діяльності викладача [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://uastudent.com/pedagogichnyj-profesionalizm-dijalnosti-vykladacha>. – 2012.

УДК 159.9:37.032:33

Голубова М.В.

Психолого-педагогічні умови формування особистісного компоненту професійної мобільності майбутнього вчителя

Анотація У статті розглянуто сутність професійної мобільності, визначено якості професійно мобільної особистості студента, розкрито психолого-педагогічні умови їх ефективного формування у майбутнього вчителя в навчальному процесі.

Ключові слова: професійна мобільність, професійно мобільна особистість, педагогічна творчість, співтворчість, умови

Голубова М.В. Психолого-педагогические условия формирования личностного компонента профессиональной мобильности, будущего учителя

Аннотация. В статье рассмотрена сущность профессиональной мобильности, определены качества профессионально мобильной личности студента, раскрыты психолого-педагогические условия их эффективного формирования у будущего учителя в учебном процессе.

Ключевые слова: профессиональная мобильность, профессионально мобильная личность, педагогическое творчество, педагогические условия.

Summary. The article is devoted to the theoretical analysis of the problem of professional mobility. The qualities of the professionally mobile personality of the

student are determined. The psychological and pedagogical conditions of their effective formation in the future teacher in the educational process are revealed.

Keywords: professional mobility, professionally mobile personality, pedagogical creativity, pedagogical conditions.

Постановка проблеми. Для України в умовах ефективної реструктуризації національної економіки протягом життя одного покоління, необхідності наближення її до світових тенденцій економічного і суспільного розвитку особливе значення має упровадження нових підходів до формування мобільних фахівців, здатних до аналізу мінливих нестандартних ситуацій, творчої педагогічної діяльності, професійного саморозвитку, удосконалення організації праці, зміни змісту трудової діяльності, місця проживання та пошуку нової роботи, забезпечення високого рівня конкурентоспроможності педагога.

Проблема професійної мобільності студентської молоді тісно пов'язана з існуючими протиріччями між тенденціями розвитку української економіки перехідного періоду та готовністю молодих фахівців прийняти нові форми економічної поведінки. У теперішній час професійна мобільність стає якістю, необхідною для успішності особистості у сучасному суспільстві.

Проте зазначимо, що повільна реакція системи освіти на проблему розвитку професійної мобільності незмінно призводить до зниження конкурентоспроможності фахівців на ринку праці. Навчання в педагогічному ВНЗ недостатньо спрямоване на формування особистісних якостей студентів, які б забезпечували ефективність виконання різноманітних завдань у галузі майбутньої професійної діяльності. В силу цього значна частина випускників недостатньо підготовлена до реалізації комплексу дій у ситуаціях життєвого ускладнення їх професійної самореалізації. Недостатня сформованість особистісних якостей, що забезпечують професійну мобільність студента, знижує їх конкурентоспроможність.

Аналіз досліджень. Досягнення мети потребує теоретичного аналізу означеної проблеми в психолого-педагогічній літературі. Проблему професійної мобільності досліджували багато науковців (В. Васильєв, С. Вишнякова, О. Волкова, Л. Горюнова, Ю. Дворецька, М. Дьяченко, Є. Іванченко, Л. Кандибович, О. Нікітіна, П. Сорокін, Л. Шевченко та ін.). Так М. Дьяченко та Л. Кандибович під професійною мобільністю розуміють готовність та здатність фахівця до оперативного відбору та реалізації оптимальних способів виконання різноманітних завдань у межах своєї професії, успішного переключення на іншу діяльність або зміни видів діяльності [5, с.195 – 196]. За визначенням Є. Іванченко, професійна мобільність – це психологічна готовність фахівця до розв'язку широкого кола виробничих задач, здатність оперативно, швидко перебудовуватись у залежності від ситуації, оскільки найбільш ефективною відповіддю на невизначеність та проблемність виробничої ситуації є гнучкість поведінки, що проявляється в його здатності змінювати стратегію або засіб дій у відповідності з умовами праці [6].

Окремі науковці, досліджуючи професійну мобільність, акцентують увагу на особистісному компоненті означеної проблеми (С. Вишнякова, Л. Горюнова,

О. Нікітіна та інші). Так Л. Горюнова вказує на необхідність вивчати професійну мобільність на рівні таких особистісних якостей, як «адаптивність, комунікативність, самостійність, пристосовність, цілеспрямованість, ціннісність орієнтації й установки, соціальна пам'ять, критичне мислення, здатність до самопізнання, саморозвитку, самоосвіти, соціальна рухливість» [4, с.21].

Загальні положення щодо мобільності фахівця взагалі стосуються і мобільності майбутнього вчителя. У цьому аспекті заслуговує на увагу дисертаційне дослідження О. Нікітіної, на думку якої, професійна мобільність, виявляється у здатностях особистості педагога до цілепокладання, планування дій, проектування власного професійного розвитку, досягнення професійно значимих компетенцій, умінні знаходити оптимальні варіанти вирішення життєвих і професійних ситуацій, адекватному оцінюванню власних можливостей, у потребі встановлювати діалогічну взаємодію з суб'єктами педагогічної. Автор акцентує увагу на тому, що професійно мобільна особистість майбутнього вчителя повинна характеризувати такими якостями: розвинутою критичністю, гнучкістю й оригінальністю мислення, незалежністю суджень, ініціативністю і наполегливістю, готовністю ризикувати, висловлювати сміливі ідеї й гіпотези та відстоювати їх, уміннями діяти адекватно у відповідних ситуаціях, здатністю оперативно адаптуватися до нових вимог, реагувати на нові виклики, навчатися упродовж усього життя, саморозвиватися та самоудосконалюватись [8, с 26- 29].

Проте проблема формування особистісного компоненту професійної мобільності майбутнього вчителя в навчальному процесі не знайшла належного висвітлення у науковій літературі Ми вважаємо, що формування особистісних якостей у майбутніх вчителів потребує створення у навчальному процесі ВНЗ спеціальних психолого- педагогічних умов.

Метою статті є з'ясування сутності професійної мобільності, визначення якостей особистості майбутніх педагогів, які забезпечують професійну мобільність та висвітлення педагогічних умов їх формування в навчальному процесі ВНЗ.

Виклад основного матеріалу. Формування професійно мобільної особистості, потребує створення в навчальному процесі таких умов, які б забезпечували співпрацю викладача й студентів на основі суб'єкт-суб'єктної педагогічної парадигми, що спрямована на організацію їх спільної творчої діяльності. Вагомим дидактичним потенціалом, що дозволяє вирішити поставлене завдання є побудова процесу навчання як процесу співтворчості викладача і студентів. Підготовка студентів до організації співтворчості в навчальному процесі потребує усвідомлення сутності поняття «педагогічна творчість».

Проблема педагогічної творчості знайшла своє відображення в багатьох дослідженнях. Психологічні аспекти творчої діяльності висвітлюються у працях Л. Виготського, В. Крутецького, Т. Кудрявцева, М. Левітова, О. Леонтєва, В. Моляки, С. Рубінштейна та ін. Сутність педагогічної творчості розкривається в дослідженнях В. Кан-Калика, Н. Кичук, Н. Кузьміної, Л. Рувинського, С. Сисоевої та ін. Узагальнюючи погляди науковців можемо стверджувати, що педагогічна

творчість визначається як оригінальний і високоефективний підхід педагога до навчально-виховних завдань, збагачення теорії і практики виховання й навчання, як пошук учителем нових розв'язків у постановці нових завдань, застосування нестандартних прийомів діяльності, як здатність передбачати, емоційно переживати та розв'язувати завдяки творчій уяві проблемні ситуації.

При цьому слід зазначити, що педагогічна творчість – це, здебільшого, суб'єктивно значима творчість. Це творчість, результати якої не завжди бувають соціально значущими і новими об'єктивно. С.Л.Виготський вказував, що момент творчості існує не лише там, де створюється щось нове, а й там, де людина вносить своє розуміння певного явища, по-своєму відтворює, змінює вже створене [3, с.6]. В суб'єктивній творчості новизна полягає в тому, що студент самостійно підходить до створення уже відомого, на основі суб'єктивно своєї комбінації старого.

В цих умовах постає питання можливості навчання кожного студента особистісної творчості. Аналіз наукових праць засвідчує, що творчість є специфічною здатністю кожної людини, а тому її можна і необхідно розвивати. Тільки одні люди включаються у творчий процес самі, а інших треба розбудити до творчості, створивши ситуацію, яка б стимулювала необхідність творчого процесу, ситуацію віри у свої творчі сили [3, 7].

Але безпосереднє навчання творчості неможливе, але цілком можливий непрямий вплив на розвиток творчого потенціалу студентів за рахунок створення умов, що стимулюють формування професійної мобільності. Педагогічними умовами вважають сукупність об'єктивних і суб'єктивних можливостей, що забезпечують успішне виконання завдань навчання й виховання. У вищих навчальних закладах умови створюють сприятливі можливості для студентів у здобутті знань, формуванні вмінь і розвитку навичок. Теоретичний аналіз і практика дозволили виділити такі психолого-педагогічні умови детермінації ефективного формування професійної мобільності майбутнього вчителя:

- організації навчання як процесу співтворчості;
- створення на заняттях творчих ситуацій;
- єдність інтелектуального і емоційного аспектів навчання;
- наявності у студентів мотивації досягнення успіху;
- професійної мобільності викладача.

Шлях до творчості у кожного студента індивідуальний. Кожен з різною глибиною розуміє і з різним рівнем творчості справляється з навчальними завданнями. Тому формування професійної мобільності майбутнього педагога можливий лише за умови організації навчання у вузі як творчого процесу.

Виходячи з того, що об'єктом педагогічної творчості викладача є особистість студента, а результатом – формування цієї особистості, центральною ланкою педагогічної творчості є особистісно орієнтована розвивальна взаємодія суб'єктів навчально-виховного процесу, яка зумовлена специфікою психолого-педагогічних взаємовідносин між ними і спрямована на розвиток їх творчого потенціалу.

В.А. Кан-Калик та М.Д. Нікандров стверджують, що педагог реалізує свої особистісні і професійні творчі потенції засобом творення особистості студента, в силу чого розвиток його творчого потенціалу зумовлений розвитком творчого потенціалу вихованця, а педагогічна творчість за таких умов являє собою процес співтворчості [6]. Без постійної співтворчості зі студентами продуктивний педагогічний процес неможливий. Самі оригінальні педагогічні рішення дадуть педагогічний ефект тільки в тому випадку, якщо будуть опиратися на співтворчість зі студентами..

Щоб залучити студентів до співтворчості необхідно розуміти логіку перебігу творчого процесу у них. Тому формування у студентів здатності до співтворчості потребує організації навчальної діяльності у вузі як діяльності співробітництва. В такому педагогічному процесі, коли дії кожного студента у певній мірі залежать від дій інших, коли всі учасники впевнені у можливості досягнення спільної мети, збільшуються можливості для сприйняття, оцінки і переробки навчальної інформації, проникнення в її зміст, який стає предметом роздумів, що спонукає до обміну думками, діями і створює можливості приведення індивідуальних дій у відповідність із формою взаємодії, активізує творче мислення студентів. Саме на основі такого навчання створюються передумови для збагачення знань щодо власних творчих ресурсів і можливостей, формується позитивне ставлення до себе та інших як суб'єктів різних видів творчої діяльності, що ефективно впливає на формування професійної мобільності.

Умовою формування творчого потенціалу кожного в процесі співтворчості виступає створення на заняттях творчих ситуацій, в яких кожен студент міг би самореалізуватися. Творча ситуація – це ситуація, яка потребує вирішення певної проблеми і може бути створена в процесі розв'язання творчих задач, критичного аналізу літератури, участі у навчально-експериментальній та дослідницькій діяльності.

Розв'язання творчих ситуацій необхідно організовувати по лінії створення індивідуальної зони творчого розвитку кожного студента (В. Кан-Калик, М.Нікандров), яка виступає засобом продуктивної діяльності. Зона творчого розвитку – це та основа, на якій будується творчий педагогічний процес. Для створення зони творчого розвитку викладачу необхідно врахувати індивідуально-психологічні особливості студентів, що дає можливість загальні педагогічні задачі, щоб вони були прийнятими студентами, співвідносити з логікою діяльності студентів. Створення зони творчого розвитку викликає інтерес і творче ставлення до діяльності не тільки у студентів з високими креативними можливостями, а й у тієї частини студентів, які не відрізняються гнучкістю, послідовністю та самостійністю мислення, що сприяє формуванню таких якостей як оптимізм, позитивна професійна Я-концепція, які виступають умовою реалізації їх творчих можливостей [7, с.53-55].

Співтворчість здійснюється у спільних діях, які завжди супроводжуються емоціями, що виражаються у співпереживанні успіху чи невдачі, задоволеності чи незадоволеності взаємодією та її результатами. Тому наступною умовою виступає

гармонізація інтелектуальної і емоційної сфер особистості в процесі навчання. Своєрідність педагогічної співтворчості полягає в тому, що педагог повинен організовувати в єдності інтелектуальну і емоційну сторони процесу навчання, який завжди супроводжується емоціями, що виражаються у співпереживанні успіху чи невдачі, задоволеності чи незадоволеності взаємодією та її результатами. Той чи інший емоційний стан створює своєрідний фон процесу взаємодії. Надмірна емоційна збудженість і низька емоційна усталеність учителя призводять до недостатньої витримки в процесі взаємодії, що позначається на ставленні педагога до учнів. У цих умовах зростає необхідність розвинутого педагогічного самовладання, внутрішньої дисципліни, що дозволяє педагогу привести в належний стан «інструмент» педагогічної творчості – власний психофізичний апарат.

Це дає йому можливість в потрібний момент підкорити почуття розуму, організувати себе для роботи, створювати творче робоче самопочуття, яке виражається в зосередженості уваги, активності уяви, в готовності до імпровізації і породжує бажання творчо діяти. Тому, в навчальному процесі необхідно зосереджувати увагу на найбільш суттєвих для творчості і найбільш слабких сторонах підготовки майбутнього вчителя до педагогічної співтворчості – на уміннях саморегуляції, яка в психолого-педагогічній літературі визначається як «свідома активність індивіда, спрямована на приведення внутрішніх резервів у відповідність з умовами зовнішнього середовища, як здатність індивіда самостійно забезпечувати адекватність власних дій і вчинків, управляти своїм психофізичним станом, підпорядковувати його меті та завданням діяльності»[1, с.118].

Розвиток професійної мобільності багато в чому залежить від особистісного смислу, який має для студентів майбутня професійна діяльність. Студент може в цілому розуміти загальну соціальну значимість професії, але при цьому по-різному в особистісному плані до неї ставитись. У цьому аспекті проявляється різна мотивація, яка визначається, перш за все тим, наскільки студент розуміє, що мобільність забезпечить йому у майбутній професійній діяльності готовність і здатність до зміни професії, місця й виду діяльності, високий рівень життєвих орієнтацій і високу професійну адаптацію.

Серед феноменів мотиваційної сфери, які впливають на ефективність формування професійної мобільності, виступає мотивація досягнення успіху, яка виявляється у визначенні нових цілей, прагненні до успіху і супроводжується переживанням почуття радості від досягнутого, яке стимулює ініціативу, творчу активність студентів. Мотивація досягнення успіху сприяє активному пошуку нової інформації, нових способів вирішення завдань, готовності до відповідальності. Наслідком створення ситуації успіху є формування у студентів позитивної професійної Я-концепції, яка виступає умовою реалізації їх творчих можливостей.

Зазначимо, що формування професійної мобільності особистості студента в повній мірі залежить від рівня мобільності викладача [6; 7; 8, 9]. Чітке розуміння викладачем сутності професійної мобільності, здатність до швидкого

орієнтування в освітньому просторі, готовність до зміни стилю та змісту діяльності у відповідності до нових підходів щодо професійної підготовки фахівців, постійне осмислення і переосмислення своїх уявлень про студентів (сприйняття ними навчального матеріалу, різниці у темпах виконання ними творчих завдань, швидкість та якість потрібних для цього дій, рівень гнучкості та самостійності мислення кожного, вміння вибирати раціональні прийоми розумової діяльності тощо) забезпечує ефективне формування у них здатності до мобільної поведінки у соціальному і професійному середовищі.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що формування особистісного аспекту професійної мобільності майбутнього вчителя являє собою одну із важливих проблем навчання у вищих закладах освіти. Обґрунтовано доцільність створення відповідних психолого-педагогічних умов ефективного формування особистісних якостей майбутнього вчителя, що забезпечують мобільність у майбутній професійно-педагогічній діяльності. Подальшої розробки потребують питання визначення шляхів упровадження новітніх форм і методів організації навчальної діяльності студентів, спрямованих на формування професійної мобільності майбутніх вчителів.

Список використаної літератури

1. Боришеский М. И. Развитие саморегуляции поведения / М. И. Боришеский. – Киев: Искусство, 1992. – 168 с.
2. Васильев В. В. Профессиональная мобильность и стабилизация персонала: учебное пособие / В. В. Васильев. – Днепропетровск: Наука и образование, 1977. – 170с.
3. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте / Л. С. Выготский. – Москва: Просвещение, 1967.– С.6.
4. Горюнова Л. В. Профессиональная мобильность специалиста как проблема развивающегося образования в России: дис ... доктора пед. наук: 13.00.08 / Горюнова Лилия Васильевна. – Ростов-на-Дону. – 2006. – 337 с.
5. Дьяченко М. И. Краткий психологический словарь: Личность, образование, самообразование, профессия / М. И Дьяченко, Л. А. Кандыбович. – М: «Хэлтон», 1998. – С.195-196.
6. Иванченко Є.А. Формування професійно-мобільних майбутніх економістів у процесі навчання у вищих навчальних закладах: дис. ...канд.пед.наук: 13.00.04 / Иванченко Є.А. (Південосхідний державний педагогічний університет ім.К.Д.Ушинського. – Одеса, 2005. – 263с.
7. Кан–Калик В.А., Никандров Н.Д. Педагогическое творчество / В. А. Кан–Калик, Н. Д. Никандров. – Москва: Педагогика, 1990. – 144 с.
8. Никитина Е. А. Педагогические условия формирования профессиональной мобильности будущего педагога: дис. ...канд. пед. наук:13.00.01 / Е. А. Никитина. – Иркутск, 2007. – 199с.
9. Романова Е. С. Психологические основы профессионализма / Е. С. Романова, Г. А. Суворова. – Москва: МПГУ им. В.И.Ленина, 1990. – 183с.